Het Nationaal Museum vormen we tezamen

Het boze oog

NATIONAAL ARCHEOLOGISCH ANTROPOLOGISCH MUSEUM

Wereldwijd is er veel literatuur beschikbaar over het boze oog. Dit geldt niet voor het Caribische gebied en dus ook niet voor de Nederlandse Antillen. Toch bleek uit onderzoek op Bonaire dat ideeën over het boze oog hier bijzonder levendig zijn.
De Papiamentse term *Oyada* term duidt op twee aspecten. Het wordt gebruikt als aanduiding voor de oorzaak van de aandoening en voor de staat van de ziekte zelf. Dus oorzaak en gevolg worden beiden benoemd met de term Oyada.

Vooral kleine en opvallende kinderen zijn kwetsbaar voor Oyada. Symptomen die op Oyada kunnen wijzen zijn paars-zwarte lippen, koorts en zweten, overgeven, slapeloosheid, lusteloosheid en geen eetlust hebben. De overdracht van het syndroom vindt plaats via mensen die over het boze oog beschikken. Dat zijn meestal vrouwen, ook al zijn die zich er niet van bewust. Door het kind te prijzen en/of door het te liefkozen geven zij het kind Oyada. Of de overdracht verloopt via mensen die over ogen beschikken die als het ware zo scherp zijn dat ze Oyada kunnen geven aan alles wat leeft, dus ook bloemen en planten. De ogen van de ouders van het kind zijn het 'scherpst' en dus gevaarlijk, vooral net na de geboorte van hun kind.

Bescherming tegen en behandeling van Oyada wijzen op associatie met bovennatuurlijke invloeden. Er worden op Bonaire amuletjes gebruikt om de kracht van het boze oog te breken. Het meest populaire afweermiddel lijken armbandjes of kettinkjes met het rood-zwarte boontje (*bonchi kora ku pretu*) als hangertje. Het bandje is soms bedekt met stukjes zwart koraal. Het boontje zit in een goudkleurig houdertje. Het rood en zwart van het boontje zijn goed zichtbaar.

Daarnaast kom je als hangertje een zwart vuistje tegen (*man pretu*). Dit vuistje is gemaakt van zwart koraal: dit lichaam wordt beschermd! Verder dragen sommige kinderen een zilverkleurige sleutel om hun nek of pols, variërend van heel eenvoudig tot een complete sleutel, al dan niet met hun naam erop. Het dragen van zo'n sleuteltje komt nu niet zo vaak meer voor. Soms worden de hangertjes ook in een klein zakje in de kleren van het kind genaaid. In dit zakje kun je ook het stukje navelstreng (*lombrishi*) aantreffen. Opvallend is dat moeders de amuletjes vaak niet zelf kopen voor hun kinderen. Ze krijgen ze cadeau van familieleden of vrienden.

Verder is het gebruik van blauwsel (*blous*) vrij algemeen. Blauwsel wordt gebruikt als wasmiddel, maar kent in dit geval de juiste eigenschappen als afweermiddel tegen Oyada. Waarschijnlijk door de felle kleur blauw. Blous wordt in de vorm van rondjes en kruisjes op het hoofd, op de rug en onder de voeten van het kind gesmeerd.
Ouders passen het toe als zij uitgaan met hun kind, want vooral in grote drukke menigtes wordt de kracht van Oyada het grootst geacht. Een andere manier van bescherming biedt Floridawater (*awa Florida*). Dit is een sterk, mentholachtig reukwater die verlichting kan bieden bij onder andere verkoudheid. Een paar druppeltjes in het badwater of op het hoofdkussen zorgen ervoor dat het kind rustig kan gaan slapen.

Veel Bonairiaanse moeders beweren dat hun kind nog nooit Oyada heeft gehad, ze beschermen het immers. Sommige moeders geloven er helemaal niet in. Ze vinden het niet passen in deze moderne tijd.
Toch beschermen zij hun kind met amuletjes omdat bijvoorbeeld hun moeder of oma hen aanraadt dit te doen. Een barst in het amuletje of een gebroken amuletje kan wijzen op Oyada. Alleen bij ziektegevallen zonder duidelijke medische verklaring gaan er verdenkingen rijzen. Als moeders in zo'n geval vermoeden dat hun kind Oyada heeft, proeven zij of het voorhoofd van hun kind zout smaakt.
Het wijst op Oyada, wat nu? Er bestaan veel middeltjes die ouders kunnen toepassen, maar eenduidigheid lijkt er niet te zijn. Je kunt de heiligennaam van het kind hardop herhalen of kruistekens vormen met wierook. Menig moeder past zelfmedicatie toe op basis van kruiden. Ook kan een halador worden bezocht. Een halador is iemand die door middel van rook en gebeden slechte geesten bestrijdt.
De halador blaast sigarenrook rondom het kind in de vorm van kruizen, zegt hardop gebeden en smeert kruidenzalfjes op het lichaam van het kind.
De behandeling bestaat uit minimaal drie sessies en dient altijd een oneven aantal keren plaats te vinden. Zienswijzen over het boze oog zijn cultureel bepaald. Betrokkenen beschouwen deze culturele kennis als natuurlijk.

Het gaat er niet om of de kennis wel of niet correct is, maar dat deze kennis de geldende is. Op Bonaire zijn rituelen belangrijk in de afweer tegen en eventuele behandeling van Oyada. Voor syndromen als deze biedt de moderne geneeskunde geen verlossing. Dit wijst op het nut van symbolische preventie en genezing.

Afweermiddelen tegen het boze oog: 'man pretu', sleuteltje en rood zwarte boon (collectie Brenneker / Juliana, NAAM)

Bron:
Ellen Evenhuis, *Bonaire, daar ligt mijn navel! Een antropologische studie naar zwangerschap, geboorte en postnatale gebruiken* (doctoraalscriptie Medische Antropologie, Nijmegen 1998).
Paul Brenneker, *Geneeskrachtige kruiden van de Nederlandse Antillen*, 1976

De serie 'Het Nationaal Museum vormen we tezamen' verschijnt ook in Extra en The Daily Herald. Reacties op en suggesties voor bijdragen zijn van harte welkom. U kunt het Nationaal Archeologisch-Antropologisch Museum (NAAM) bereiken op de Rouvilleweg 7, telefoon (09) 462.1933, fax (09) 462.1936 e-mail: naam@curacao.com. Vorige bijdragen zijn ook te lezen op de website www.curacao.com/naam.